

PAPER DETAILS

TITLE: Bagdasiklik ve Kutadgu Bilig'de Sözcük Bagdasikligi

AUTHORS: Sirvan KALSIN

PAGES: 131-146

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/542669>

BAĞDAŞIKLIK VE KUTADGU BİLİĞ'DE SÖZCÜK BAĞDAŞIKLIĞI

Şirvan Kalsın *

Giriş

1069-1070 yılında Balasagunlu Yusuf tarafında Karahanlı Türkçesiyle yazılmış olan Kutadgu Bilig “bir siyasetname, bir pendname, bir ütopya, aynı zamanda Türklerin ilk İslami yapıtı”(Dilaçar, 1988, s.24) olmasının yanı sıra, tarihi dil çalışmaları açısından da oldukça önemlidir. Bireyi her iki dünyada mutlu edecek bilgileri, dört sembolik kahramanın karşılıklı konuşması biçiminde kurguladığı manzum bir metinle anlatan yazar, retorik/belagatin kurallarını başarıyla uygulamıştır.

Metin gelişigüzel cümleler dizisi değil, bağdaşık (fr. Cohesif) cümle dizilişleridir. Bu da metni oluşturan cümlelerin belli bir başlangıç ve son ile, kendi içinde bir bağıntı ve bütünlük oluşturması ile oluşur. (Günay, 2007, s.74) Kutadgu Bilig bu açıdan incelenmeye değer bir eserdir. Gerek döneminde ve gerekse sonraki dönemlerde beklenen etkiyi uyandırabilmesi onun metinselliği ile doğrudan ilişkilidir. Kutadgu Bilig’in bu açıdan incelenmesine yönelik önemli bir doktora çalışması Hatice Parlak tarafından yapılmıştır. (Parlak, 2009).

Bu çalışmada Kutadgu Bilig, metinselliğin temel ölçütü olarak düşünülen bağdaşık-

*Yrd. Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sirvank@hotmail.com

lık (Uzun, 1995, s.36) açısından incelenmiştir. Bir makalenin sınırlarını aşmamak için çalışmanın örnekleme, yazarın doğrudan bilgi akışı yaptığı *Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur; Edgülık Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur; Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur* başlıklı üç bölüm ve bu bölümlerin sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Bağdaşıklık

Metnin anlamının ortaya konması ve yorumunun doğru yapılabilmesinde en büyük ipuçları sözcüklerdir. Bunun için anlambilimde kullanılan *sözcük alanı* ve *sözcük ağı* terimleri iki farklı işlevi yerine getirir. Sözcüklerin gerçek anlamlarına dayanılarak sözcük alanları; yan anlamlarına ve çağrışımlarına dayanılarak da sözcük ağları oluşturulur. Sözcük alanları metnin konusunu ortaya koyarken, sözcük ağı metnin yorumlanmasına olanak tanır. Ayrıca sözcük ağlarının tespiti yazarın amacı ve duyguları hakkında da okuyucuya fikir verir.(Akşehirli, 2007, s.2).

Burada hem sözcük alanı hem de sözcük ağı kavramları ile ilişkili bir terim çıkar karşımıza “bağdaşıklık”. Bir cümle dizisinin metin olma niteliğini taşıması için gerekli olan temel ölçüt olarak değerlendirilen “bağdaşıklık” bir ögenin söylemdeki bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsar dolayısıyla metnin bütünselliği çoğu zaman bağdaşıklık ile ilgilidir. Çünkü sözcüksel bağdaşıklık, cümlelerin sıralanışı, metinlerde bütünlüğü sağlayan bir düzenek olarak önemli işlevler yüklenmiştir. (Uzun, 1995, s.4; Halliday ve Hasan, 1976; Ventola, 1987). Yazının metin olmasını sağlayan, metin düzeyinde farklı biçimlerde görülebilen, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümüdür. (Günay, 2007, s.71).

De Beaugrande, R.A., W.U. Dressler, metindeki yüzey birleşenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve yüzey öğelerle aralarındaki bağınıtların kurulmasını, dil bilgisel bağınımlıklarla ilişkili görmüş ve bağdaşıklık kavramı altında değerlendirmiştir. (Aktaran: Uzun, 1995, s.36).

Halliday ve Hasan ise bağdaşıklık ilişkilerinin türlerini, gönderim ve değiştirim ana başlıkları altında toplamış, gönderimi dilin anlam düzeyiyle, değiştirimi ise biçim düzeyiyle ilişkilendirmiştir. (Aktaran: Uzun, 1995, s.4).

Yağcıoğlu (1997), herhangi bir metindeki sözcüksel öğelerin bağdaşıklık ilişkileriyle bağlanmış olmaları durumunda, metnin bu tür ilişkilerin olmadığı metinlere oranla daha sıkı örülmüş, daha bağdaşık bir yapı sergilediğini, dolayısıyla sözcüksel bağdaşıklığın metne belli bir konu tutarlılığı ve konunun hangi yönde gelişebileceği konusunda öngörülebilirlik sağladığını ve söylemin dağınık olmasını engellediğini belirtmektedir. (s.181-182).

Metinselliğin temel ölçütlerinden biri olması sebebiyle bağdaşıklığın sınıflandırması oldukça önemlidir. Bu konudaki yaklaşımlar temelde birbirine yakın olmakla birlikte bazı farklılıklar da içermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Halliday ve Hasan metinde bağdaşıklığı sağlayan ölçütleri beş ana bölümde incele-

miştir. Bunlar; gönderim (*reference*), değiştirim (*substitution*), eksilti yapılar (*ellipsis*), bağlama öğeleri (*conjunction*) ve sözcük bağdaşıklığı (*lexical cohesion*)dır. (Haliday and Hasan, 1976).

Uzun “Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı” (1995) adlı çalışmasında Türkçenin yapısına uyarlayarak bağdaşıklığı temelde gönderimsel ve biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık başlıkları altında incelemiştir. Buna göre:

1. Gönderimsel Bağdaşıklık Görünümleri

1.1. Öncül –Bağımsız Gönderim Öğeleri (Kişi adıları, gösterme adıları, dönüşlülük adıları, gösterme sıfatları)

1.2. Ardıl-Bağımlı Bağdaşıklık Öğeleri (İyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi ekleri, kişi ekleri)

2. Biçimsel Sözlüksel Bağdaşıklık Öğeleri

2.1. Bağlaçlar. 2.2. Değiştirim 2.3. Sözcük İlişkileri ve Sözlüksel Bağdaşıklık. 2.4. Eksilti. 2.5. Zaman, Görünüş, Kip(s. 40 ve ötesi).

Günay (2007) ise, “Bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümü” olarak değerlendirdiği bağdaşıklığı şöyle sınıflandırmıştır.

1. Oluşturucu öğenin yinelenmesi. 2. Artgönderim ve öngönderim. 3. Eksilti yapılar. 4. Örtük anlatım: Sezdirimler ve çıkarsamalar. 5. Örgeler ve izlek. 6. dilbilgisel eylem zamanları. 7. Tümcelerarası bağıntı öğeleri. 8. Metni bölümlere ayıran belirticiler.(s.75 vd).

Sözcüksel Bağdaşıklık

Uzun (1995), sözlüksel bağdaşıklık türlerini 1. Aynı sözcüğün yinelenmesi. 2. Karşıt anlamlı sözcüklerin kullanımı. 3. Aynı kavram alanından sözcüklerin kullanımı. 4. Aynı kökten sözcüklerin kullanımı. 5. Yapı yinelemeleri başlıkları altında incelemiştir.

Halliday ve Hasan ise sözcüksel bağdaşıklığı iki temel başlık altında değerlendirmişlerdir.

1) Tekrar

- a) Sözcüğün aynen tekrar edilmesi
- b) Eş veya yakın anlamlı sözcük kullanma
- c) Sözcüğün üst anlamlısını kullanma
- d) Genel anlamlı sözcük kullanma

2) Aynı kavram alanından sözcük kullanımı (Eş dizimlilik) (Aktaran: Coşkun, 2005, s.75).

Bu çalışmada Kutadgu Bilig’de doğrudan söylev niteliği taşıyan *Til Erdemin Münin Asıgın Yasın Ayur, Edgülik Kılmak Ögdisin Asıgıların Ayur, Bilig Ukuş Erdemin Asıgın Ayur* bölümleri sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenecektir.

1. Tekrar

Günay’a (2007) göre anlatı denilen dilsel yapılar kendi içinde bütünlük oluşturmurlar ve dilsel yapı bir başkası ile olan ilişkisi içinde anlamlılık kazanır. Bu anlamlılık da an-

latıdaki bazı durumların, nesnelerin ya da kişilerin değişimi, dönüşümü ya da noktasal değişkenlikleri içeren olayların anlatı boyunca yinelenmesiyle oluşur. (s.75)

Yinelemeler cümleler arası bağıntılayan olarak değerlendirilir ve bu durum dilin farklı kullanım olanakları ile sağlanır. Yineleme bazen zamir kullanımı, bazen eşanlamlı sözcük ya da çağrışımsal bir adlandırma olabilir. (Günay, 2007, s.75).

1.1.Sözcüğün Aynen Tekrar Edilmesi

Aksan (2000), her çağda insanlara seslenenlerin onları belli bir doğrultuda yönlendirmek, etkili olmak için söylemlerinde yinelemelere yer verdiğini ve bunun yanı sıra bir sözcüğün, sözcük öbeğinin, cümlelerin, vb yinelenmesinin, söylenen şeylerin dinleyenin/ okuyanın belleğinde daha kolay kalmasını sağladığını, onları etkilediğini, özellikle soru cümlelerinin yinelenmesiyle bu etkinin arttığını ve bu durumun gerek batı dünyasındaki retorikte gerekse doğudaki belagatte çeşitli türleriyle ve özellikle şiir dilinde etki sağlayan bir öge olarak yaygın bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir. (s.115).

Manzum bir eser olan Kutadgu Bilig’de de şiir dilinde söylenenin akılda kalmasını kolaylaştırması ve etkiyi arttırması bakımından tercih edilen yineleme sanatı, incelediğimiz bölümlerde konunun önemini ifade eden, dolayısıyla önermeyle doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan sözcük, sözcük öbeği, yapı yinelemeleri ile yapılmıştır.

1.1.1. Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur

162. *ukuşka biligke bu tılmaçı til/ yaruttaçı erni yorık tilni bil*

163. *kişig til* ağırlar bulur kut kişi/ *kişig til* uçuzlar barır er başı

166. *méni emgetür til* idi ök telim/ başım kesmesüni keseyin *tilim*

167. *sözüñni küdezgıl başıñ barmasun/ tiliñni küdezgıl tişiñ sınmasun*

175. *kalı mundağ erse yorık utru ur/ yorık utru ursa kişig yoklatur*

182. *kişi tuğdı öldi sözi kaldı* kör/ özi bardı yalñuk atı *kaldı* kör

181. *iki neñ bile er karımaz özi/ bir edgü* kılınçı bir *edgü* sözi

Dilin meziyetinin faydasının ve zararının anlatıldığı 30 beyitlik bu bölümde aynı sözcüğün yinelenmesi ile sıkça karşılaşmaktayız. Yazarın bunu çoğu zaman sözü berkitmek amacıyla yaptığı açıktır. Bugün yazarların çoğunlukla anlatımın akıcılığını bozacağı kaygısıyla yapmaktan kaçındığı bu bağdaştırmayı Kutadgu Bilig yazarı özellikle vurgu için sıklıkla kullanmıştır.

162, 163, 166, 177’de *til* “dil” sözcüğü beyitlerin her iki dizesinde de kullanılarak; 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 176, 184, numaralı beyitlerde ise ardışık olarak yinelenmiştir. Bunlardan sekizi yalın haldeyken, onu isim çekim eki almış biçimdedir.

Bu bölümde ayrıca *kişig* sözcüğü de yalın durumda ve çekim ekli kullanımıyla yedi kez yinelenmiştir.

Bil- fiili *bilig* “bilgi”, *biliglig* “bilgili”, *biligsiz* “bilgisiz, cahil” ve *bilge* “bilgi, bilge” kullanımlarında isimleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin doğru kullanımının bilgi ile ilgisinin alt metin olarak verildiği bu bölümde 3 yerde fiil olarak 9 yerde ise *bilig*, *bi-*

liglig, bilge (1 yerde) *biligsiz* olarak yinelenmesi bu ilişkiye özellikle vurgu yapmaktadır.

Baş sözcüğü yedi yerde yinelenmiştir. Ve bu yinelemenin altısında çekim eki (iyelik ve durum eki) almıştır.

Konu ile ilişkili olması nedeniyle de *edgü* ve *asıg* sözcükleri ise dört, *üküş* ise 5 kez yinelenmiştir.

1.1.2. Edgülik Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

57 beyitten oluşan bu bölümde iyiliğin övgüsü ve faydaları anlatıldığı için *edgü/edgülik* sözcükleri tekrar edilmiştir. Bu durum bazen aynı bazen de ardışık beyitlerde kullanılarak yapılmıştır.

232. *tiriglikni mün kıl asıg edgülik/ yarın bolğa edgü yégü kedgülik*

233. *negü tér eşitgil kişi edgüsi/ yorıp tın tokıgı âhır ölgüsi*

Tüm canlıların sınıf ayrımı olmaksızın bir gün öleceği ancak yapılan iyiliğin kişinin adını yaşatacağı vurgusu da aşağıdaki beyitlerde *kör* “dikkat et” (234), *kerek* “gerek” (235), *tirig* “canlı” (237) bir “bir” sözcükleri tekrar edilerek verilmeye çalışılmıştır.

234. *ajunda ne yañlıg eren tuğdı kör/ bir ança yorıdı yana öldi kör*

235. *kerek beg kerek kul ne edgü isiz/ özi öldi erse atı kaldı iz*

237. *tirig ölgü âhır töşeñü yérig/ kişi ölse edgün kör atı tirig*

238. *iki törlüg at ol bu tilde yorır/ bir edgü bir isiz ajunda kalır*

İyiliğin bilgi ile ilişkisi, dünya beylerinin bilgili olanlarının iyi düzen kurup dünyaya hakim olduğu vurgusu aynı beyitte *bilig/biliglig* ve *yakın* sözcükleri tekrar edilerek yapılmıştır.

Bilginin her türlü iyiliği, faydayı, zenginliği beraberinde getirdiğine dikkat çekmek için de *kara/iş/bilig/yakın/cömert* sözcükleri kullanılmıştır.

254. *bügü beg kim erse biligke yakın/ biliglig kişig kılmış özke yakın*

255. *elig urmuş işke bakıp işlemiş/ bilig işke tutmuş bodun başlamış*

256. *élin itmiş ötrü bayumış kara/ kara baylık kılmış özke tura*

257. *atı edgü bolmuş atanmış akı/ akı ölse atı tirig tép okı*

Bilginin yolu aydınlatacağı dolayısıyla bilgisizin doğru yolu bulamayacağı vurgusu 271. beyitte *biligsiz/karagu/bilig* tekrarı ile verilmiştir.

271. *biligsiz karağu-turur belgülig/ ây közsüz karağu bilig al ülig*

1.1.3. Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur

Bilgi ve aklın meziyet ve yararlarının anlatıldığı 63 beyitlik bu bölümde konu ile ilişkili olarak *edgü, bilig/biligsiz, ukuş/ukuşsuz* sözcükleri sıklıkla (bazen aynı beyitte) tekrar edilmiştir.

291. *törü tüz yorıttı bayudı bodun/atın edgü kıldı ol edgü üdün*

294. *ukuşluğ kişi kör karısa munar/ukuş kitti tép hem kalem me tınar*

296. *negülik tése sen ukuşsuz-turur/ ukuşsuz kişiler ülügsüz-turur*

336. *eşitgil negü tér biliglig kişi/ biliglig sözi çın sewüg cân tuşı*

342. yana bir tili él buşı öwkelig/ ulıtur kişig sökse açsa tilig

Bunların dışında da konunun önemini vurgulamak için kullanılan örneklerde veya durumlarda başat sözcük olabilecek olanlar tekrar edilmiştir. Bunlar: *tamu, yawuz, öwke, buşak/buşı, tezgin-* 'dir: (292, 332, 334, 335,344)

292. mañar tegdi mundağ biliglig sözi/ tamudın yırar tép tamuğluk özi

Bilginin ve aklın yalnızca bu dünyayı aydınlatmakla kalmayıp bireyin aklını doğru kullanmasıyla cehennemlik bir durumdan bile kurtulabileceği Nuşin Revan (KB 289) örneğiyle ve *tamu* sözcüğünün yinelenmesiyle; öfke ve kızgınlığın kişinin aklını ve bilgisini kullanmaya engel olduğu vurgusu da *yawuz, öwke, buşak/buşı* tekrarıyla yapılmıştır.

332. buşaklık bile erke öwke yawuz/ bu iki bile tutçı emger et öz

334. buşı bolsa yalñuk biligsiz bolur/ kalı öwke kelse ukuşsuz kılur

335. buşılık yawuz erke éltür bilig/ otunluk kılur buşsa kılkı silig

1.2.Eş -Yakın Anlamlı Sözcük Kullanma

1.2.1. Til Erdemin Münin Asıgın Yasın Ayur

Aksan (2000)eş anlamlılık için: “Hiçbir dilde birbirinin tümüyle aynı anlama gelebilecek birden fazla sözcük bulunamayacağı dilbilimcilerin benimseyip kanıtladıkları bir gerçektir. Ancak yabancı kökenli bir sözcükle yerli ögenin ‘tam eş anlamlı’ olarak bir dilde yaşaması (örn: Türkçe boyunbağı/kravat gibi) ya da farklı anlamlara gelirken zamanla birbirine yaklaşan sözcüklerin bulunuşu (örn: Türkçe yolla-/gönder-) bu ilkeyi bozmamakta, her dilde ancak yakın anlamlı ögelere eş anlamlı denmektedir. “demıştır. (s.67)

Bu bağlamda metni eş-yakın anlamlılık açısından değerlendirdiğimizde şu sonuç çıkmaktadır:

166. méni emgetür til idi ök telim/ başım kesmesüni keseyin tilim

166. beyitte geçen *idi* ve *telim* sözcükleri eş-yakın anlamlı kabul edilebilir. *Telim* sözcüğüne Clauson ‘many’ anlamını vermiş ve aynı anlamdaki ‘üküş’ ile birlikte kullanımını örneklemiştir. (1972, s.499). İdi için ise ‘at all, very, extremely’ anlamını vermiş ve ‘ötügen yışda yeg idi yok ermiş’; ‘ekin ara idi oksız kök Türkü ança olurur ermiş’ örneklerini vermiştir. (1972, s.41) Arat ise *idi*’yi ‘pek çok’ olarak değerlendirmiştir. (1979, s.187) Burada *idi* ve *telim* sözcükleri bire bir eş anlamlı olmaktan çok yakın anlamlı gibi görünmektedir. Bu bölümde 5 kez yinelenen üküş sözcüğü ile *telim* arasındaki eş anlamlılık ilişkisi daha kuvvetli görünmektedir. (Clauson üküş’ü de ‘many’ olarak anlamlandırmıştır. 1972, s.118)

178. kalı mundağ erse bilip sözle söz/ sözüñ bolsu közsüz karağuka köz

(karagu: kör, KB İndeks, s. 223)

189. kümüş işke tutsa tüker alkınur/ sözüm işke tutsa kümüş kazğanur

(tüke-: tükenmek, bitmek, KB İndeks, s.477; alkın-: mahvolmak, bitmek, tükenmek, KB, İndeks, s. 18)

1.2.2. Edgülik Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

271. biligsiz karağu-turur belgülig/ ây közsüz karağu bilig al ülüg

279. ne ödrüm ne ködrüm ne ersig eren/ ajunda tétig er yédi bu cihân

(ködrüm: yüksek, seçkin, KB İndek, s.274; ödrüm: her şeyin seçilmiş, KB İndeks, s.351)

283. idi yakşı aymış azıglıg kür er/ azıglıg eren berk tügünler yazar

(azıglıg: azılı, cesaretli, atılgan, gözü pek, KB İndeks, s.49; kür: yiğit, pek, yürekli, kabadayı, KB İndeks, s. 302)

1.2.3. Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur

Arat Kutadgu Bilig dizininde *ked* için ‘çok, iyi, iyice’ (KB İndeks, s. 233) anlamlarını vermiştir ki bilindiği gibi *edgü* de ‘iyi’ (KB İndeks, s.139) demektir dolayısıyla kullanıldıkları bağlama göre bazen eş, bazen de yakın anlamlı kabul edilebilirler.

322. ukuşluğ *ked* er öwke özdin yırat/ biliglig beg er buşma *edgü* kıl at

Adır- ‘ayırarak’ (KB İndeks, s.6); *üdür*- ‘seçmek, üstün tutmak’ (DLT Dizin, s. 708), *seç*-‘seçmek, ayırmak’ (KB İndeks, s. 385) aşağıdaki beyitte ardışık olarak verilerek hem akıcılık sağlanmış hem de durumun önemine dikkat çekilmiştir.

329. *adırsa* üdürse *seçe* bilse öz/kamuğ iş içinde yitig tutsa köz

325. *amulluk* kerek erke kılkı oñay/ örüglük kerek begke tuğsa küñ ay

287. *tilekim* söz erdi ay *bilge bügü*/ukuşuğ biligig özüm sözlegü

1.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanımı

1.3.1. Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur

163. *kişig til ağır*lar bulur kut *kişi*/ *kişig til uçuz*lar barır er başı

169. *esenlik tilese seniñ bu özüñ*/ *tiliñde çıkarma yarağsız* sözün

171. üküş sözde artuk *asığ* körmedim/ yana sözlemişte *asığ* bulmadım

172. üküş sözleme söz birer sözle az/ tümen söz *tügünin* bu bir sözde *yaz*

173. *kişi* söz bile *koptı* boldı melik/üküş söz başı *yérke kıldı* kölik

174. üküş sözlese *yañşadı* tér bilig/ yana sözlemese *ağın* tér tilig

177. *til asğı* telim bar yası ma üküş/ ara ögdilür *til ara miñ söküş*

179. biligsiz *karağu-turur belgülig*/ yorı ay biligsiz bilig al ülüg

180. *toğuğlı ölür kör kalır belgü söz/ sözüñ edgü sözle özüñ ölgüsüz*

182. *kişi tuğdı* öldi sözi *kaldı* kör/ özi *bardı* yalñuk atı kaldı kör

184. *tilig* ögdüm ança ara *söktüküm*/ *tilekim* söz erdi saña yördüküm

189. *kümüş işke tutsa tüker alkınur*/ *sözüm işke tutsa kümüş kazğanur*

163. beyitte *ağır* ‘ağır, değerli, kıymetli’ ve *ucuz* ‘değersiz’; sözcükleri arasında ve yine aynı beyitteki *bulur kut kişi* ‘saadete ulaştırır’ ve *barır er başı* ‘başı gider, öldürülür’ ifadeleri de kavramsal durum açısından oluşturdıkları zıtlık dolayısıyla bağdaşıklık ilişkisi içindedirler. 169. beyitte geçen *yarağsız* ‘faydasız’ ve sonra 171, 177. beyitte geçen

asıg ‘fayda, yarar’ ile 177’de geçen *yas* ‘zarar’ arasında; 172’de geçen *üküş* ‘çok’ ve *az* ‘az’; yine 172.beyitte geçen *tügün* ‘dügüm’ ve *yaz-* ‘çöz-’; 174. beyitte geçen *yaşsa-* ‘gevezelik etmek’ ile aynı beyitte geçen *agın* ‘dilsiz’ sözcük türü olarak aynı olamasına karşın bağlamda oluşturdukları karşıtlık durumu dolayısıyla bağdaşıklık ilişkisi içindedirler. 173’de geçen *kop-* ‘yükselmek’ ve *başığ yerke kıl-* ‘başını yere eğmek, utandırmak’ arasında da karşıtlıkla oluşmuş bir bağdaşıklık vardır. Şöyle ki *kop-* sözcüğü fiziksek yükselmenin yanında mecazi olarak ‘onurlanmak’; *başını yerke kılmak* da aynı şekilde utandırmak, utanç duymak anlamında kullanılmıştır. 179’da *karagu* ‘kör’ ve *bel-gülüg* ‘belli, açık’ sözcükleri ile bilgili ile bilgisiz arasındaki karşıtlık somutlaştırılmıştır. ‘180’de *öl-* ve *kal-* sözcükleri ile karşıtlık ilişkisi kurularak canlı olan her şeyin bir sonu olacağı ancak sözün sonsuz, ebedi olduğu vurgusu yapılmıştır. Aynı vurgu 182.beyitte *tug-*, *öl-* ve *kal-*, *bar-* sözcükleri ile de pekiştirilmiştir. 184’te *ög-* ‘öğ’ ve *sök-* ‘söv-’ değer ve değersizlik karşıtlığı ile ve 189’da *tüke-*, *alkın-* ‘tükenmek, mahvolmak’ ve *kazgan-* ‘kazanmak’ kazanç kayıp karşıtlığı ile sözcüksel bağdaşıklık sağlanmıştır.

1.3.2. Edgünlük Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

235. *kerek beg kerek kul ne edgü isiz/ özi öldi erse atı kaldı iz*

239. isizke *söküş* edgü ögdi bulur/ özüñke baka kör kayusun kolur

240. özüñ *edgü* bolsa atıñ ögdilig/ kalı bolsa *isiz* söküş ây silig

241. *söküşlüg* nelük boldı zahhâk otun/ nelük ögdi buldı ferîdûn kutun

246. kişi edgü atın kör, *alkış* bulur/ atıkmış isiz ölse *kargış* bulur

250. körü tursa bizde oza barğuçı/ *kara* tut ya *begler* ajun tutğuçı

Bilindiği gibi karşıt anlamlılık, gerek sözcüklerin anlamsal yapılarının oluşmasında gerekse bağlamın anlam örüntüsünün verilmesinde, temel kavramla kurduğu ayırıcı özellikler sebebiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında iyiliğin övgüsünü yaparken kötülükten yani tamamen karşıt bir durumdan yararlanmak etkiyi arttırmaktadır. Yazar bu karşıtlığı yalnızca *isiz/edgü* sözcükleri ile vermek yerine bağlamın anlamını pekiştirecek *beg/kul*; *söküş/ögdi*; *alkış/kargış*; *kara/beg* kavramlarıyla da vermeye çalışmıştır. Greimas’ın çelişik karşıt anlamlılık olarak değerlendirdiği bu durumda karşıt iki kavram arasında öteki olma durumu oluşur ve sözcüklerden birinin olumsuzluğu diğerinin varlığını belirtir. (Aktaran: Günay, 2007, s.180-181) Ayrıca KB 246’da *alkış/kargış* karşıtlığıyla metin dışı değerler(dini inanç öğretileri) okuyucuya aktarılırken; KB 250’de karşıt anlamlı *kara/beg* kullanımıyla sezdirimsel olarak sınıf ayrımının varlığı verilmektedir.

1.3.3. Bilig Ukuş Erdemin Asıgın Ayur

288. *ukuş ol yula teg karañku* tünî/bilig ol *yarukluk* yaruttı sêni

294. *ukuşluğ* kişi kör karısa *munar/ukuş* kitti tép hem kalem me tınar

297. *ukuşka-turur* bu ağırlık itig/ *ukuşsuz* kişi bir awuçça tetig

308. basası bilig ol bularda biri/ bu dört neñ *uçuz* tutma *yüksek* tóri

309. bu tegme biri **asğı yası** telim/ kayısı **bérim** teg kayısı **alım**
 313. bilig **baylık** ol bir çığay bolğusuz/ tegip oğrı tevlig anı alğusuz
 321. **biligligke** bilgi tükel ton aş ol/ **biligsiz** kılınçı yawuz koldaş ol
 328. **yarağlığ yarağsıznı** tıtrü körüp/ **kereklig kereksizni** kirtü sorup
 343. bu kaç neñ **birikse** biregü öze/ anıñdın **yırar** ol ıduk kut teze
 335. buşılık yawuz erke éltür bilig/ **otunluk** kılur buşsa kalkı **silig**
 347. karımaz bu edgü neçe yıllaşa/ isizlik **edikmez** neçe **edlese**
 348. yaşı kısğa isiz ökünçün karır/uzun yaşlığ edgü ökünçsüz yorır

Karşıtlı anlamlı sözcükler, *karañku/yarukluk*; *ucuz/yüksek*; *asıg/yas*; *bay/çıgay*; *birik-/yıra-* karşıtlığında olduğu gibi, çoğunlukla aynı olumlu ya da olumsuz anlam birimciklerine sahiptirler bu sebeple aralarında kutupsal bir benzerlik vardır. Burada ayrıca birbirini izleyen *yula/karañluk/tün/yarukluk* karşıtlı kavramlarıyla iki durumun kendi içinde kurduğu bütünlük aktarılmıştır.

İncelediğimiz bölümlerde biçimsel ilişkili karşıtlı anlamlılık olarak değerlendirilen (Aksan, 1999, s. 82)ökünçün/ökünçsüz; *kereklig/kereksiz*; *ukuşlug/ukuşsuz*; *yarağlığ/yarağsıznı* yapısındaki kullanımlar diğerlerine oranla daha az tercih edilmiştir.

Karşıtlı anlamlı kavramların türleri çoğunlukla aynıdır. İsim/isim; fiil/fiil gibi. Ancak KB 294'te bunun tersi bir durumla karşılaşmaktayız. *muña-* 'bunamak, aklın karışması' ve *ukuş* 'akıl' kavramlarıyla yaratılan karşıtlı yapılar sözcük türü olarak ortak değildir. Ancak burada bağlamsal olarak aklın önemine *muña-* fiili ile dikkat çekilmiştir. Benzer durum KB 174'te *yañşa-* 'gevezelik etmek' fiili ile *agın* 'dilsiz, konuşamayan' arasında vardır.

Aynı Kökten Sözcüklerin Kullanımı

Metinde aynı kökten sözcükler -çoğu zaman aynı beyitte- bazen anlam alanı genişleyerek veya daralarak bazen de sözcük türü değişerek sözcüksel bağdaşıklık sağlamak için kullanılmıştır.

168. **biliglig bilig** bérđi tilke bışığ/ ayâ til idisi küdezgil başığ
 180. toğuşlı ölür kör kalır belgü **söz/** sözüñ edgü **sözle** özüñ ölgüsüz
 241. **söküşlüg** nelük boldı zahhâk otun/nelük ögdi buldı ferîdün kutun
 242. biri edgü erdi anı ögdiler/biri isiz erdi anı **söktiler**
 288. *ukuş* ol yula teg karañku tün/bilig ol **yarukluk yaruttı** séni
 343. bu kaç neñ **birikse** biregü öze/anıñdın **yırar** ol ıduk kut teze

Konuşmanın hayatımızdaki öneminin anlatıldığı bölümde *söz* 21 yerde isim olarak ve bunların on üçünde isim çekim ekli kullanımı ile geçmektedir. Yedi yerde ise *sözle-* biçiminde fiilleşmiş olarak geçer.

İyiliğin övgüsünün yapıldığı bölümde ise *ög-* 'öv-' ve *ögdi* 'övgü', *sök-* 'söv-', *söküş/söküşlüg* 'küfür, sövme' kullanımları tanıklanmaktadır.

2. Aynı Kavram Alanından Sözcük Kullanımı (Eşdizimlilik ve Eşdizimsel Örüntüleme)

Halliday ve Hasan, metindeki sözcükler arasındaki anlamsal ilişkileri sözcüksel bağlaşıklık (lexical cohesion) olarak tanımlamış ve onları yineleme (reiteration) ve eşdizimlilik (collocation) olarak iki alt grupta toplamışlardır. Buna göre ya metinde daha önce kullanılmış olan bir sözcük tekrarlanır ya da sözcük daha önce kullanılmış bir sözcükle eş anlamlılık ya da yakın anlamlılık ilişkisi içinde bulunur. Eş anlamlılık, yakın anlamlılık veya sözcüğün tekrarı yoluyla yapılan yinelemelerde sözcüklerin göndermeleri ortak-tır. (Halliday, Hasan, M.A.K, Ruqaiya, 1976, s. 284).

Sözcüksel bağlaşıklığı sağlayan eşdizimsel örüntüleme, metnin konusunu geliştirmede gerekli olan önemli kavramları yansıtmakta, dolayısıyla da metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmaktadır. (Adalar, 2004, s.13-14).

Halliday ve Hasan aralarında herhangi bir bağ olmayan sözcüklerin bir araya gelmelerinin bir işlevi olarak eşdizimliliği, sözcükler ve cümleler arasında bağdaşıklık yaratarak onların bir metin olarak anlamlandırılmasını sağlayan bir düzenek olarak ele alır. Aynı anlamsal alana ait olmaları nedeniyle “pipo, tütün, ve duman” bağlaşıklık etkisi yaratır. (Aktaran: Adalar, 2004, s.14).

Eşdizimlilik, metindeki örüntüler arasındaki bir bağlantıyı, bir başka deyişle bir sözcüğün kendisinden önce ve sonra gelen sözcüklerle kurduğu dizimsel ilişkiyi temsil etmektedir. Sözcüksel ilişkilerin sonucu olması dolayısıyla rastlantısal değildir. (Hoey, 1991, s.219; Halliday ve Hasan, 1976).

Buna göre, eşdizimselliği gözlemlenen bir sözcüğün dizimsel olarak iki yanında neyin bulunduğu bakılır. Eğer sözcük *gece* ise eşdizimlerinden biri büyük bir olasılıkla *karanlık* olacaktır. Eşdizimsel sözcüklerin arasında birlikte kullanıldıkları metnin konusuyla bağdaştırılmalarının dışında herhangi bir dizgesel ilişki yoktur. Örneğin *savaş* ve *yok etme* sözcüklerinin görünürde birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen şiddet ile ilgili konularda birlikte görülmelerinden dolayı bağlaşıklık etkisi yaratırlar. (Yağcıoğlu, 2002, s.190).

Sözcüksel bağdaşıklık olarak eşdizimsel örüntüleme, metnin konusunu geliştirmede gerekli olan önemli kavramları yansıtarak metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmaktadır.

Eşdizimlilikte aynı kavram alanından sözcükler bağdaşıklık oluştururlar. Aynı kavram alanından olan sözcükler arasındaki ilişkiler çeşitli yollarla olabilir. Bu yollar:

Birbirine yakın sözcüklerle: üst-yukarı, genç-delikanlı, akıl-fikir, aşk-sevgi

Birbirine zıt sözcüklerle: fayda-zarar, ıslak-kuru, erkek-kız

Parça-bütün, alet-işlev, meslek-fiil gibi anlam ilişkileri taşıyan (Aktaran: Coşkun, 2005, s.98) sözcükler ile aynı kavram alanından olmamalarına rağmen kullanıldığı bağlam içerisinde anlam ilişkisi taşıyan “başını vermek, başını yemek” kullanımlarında olduğu gibi

Eşdizimlerin biraz kalıplaşmış yapılar olması onların zaman zaman deyimlerle karışmasına neden olmuştur. Araştırmacılar, deyimler ile eşdizimleri birbirinden ayıran başlıca fark olarak eşdizimlerin deyimler kadar belirgin sıkı bir kalıplaşmaya sahip olmamasını gösterirler. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s.198).

Firth, eşdizimliliği bir sözcüğün sıklıkla birlikte kullanıldığı diğer sözcüklerle kurduğu ilişki olarak tanımlamış ve eşeğin inatçı, ahmak, aptal sözcükleriyle kullanımını eşdizimleri olarak vermiştir. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s. 198).

Halliday ise bir sözcüğün birlikte olabileceği diğer sözcüklerle kurduğu dizimsel birlikler olarak nitelendirmiş ve sert bir tartışma, tartışma sertleşti, tartışmadaki sertlik biçimindeki yapılarda sert ve sert ile ilgili diğer yapıların tartışma ile bir eşdizim oluşturduğunu belirtmiştir. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s.198).

Kutadgu Bilig'in eşdizimsel örüntüleme açısından görünümü şöyledir:

2.1. Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur

167. sözüñni küdezgil **başıñ barmasun**/ tiliñni küdezgil **tişiñ sınmasun**

188. **kümüş** kalsa **altun** meniñdin saña/ anı tutmağıl sen bu sözke tene

189. **kümüş** işke tutsa tüker alkınur/ sözüm işke tutsa kümüş kazğanur

178. kalı mundağ erse bilip sözle söz/ sözüñ bolsu közsüz karağuka köz

171. üküş sözde artuk **asığ körmedim**/ yana sözlemişte **asığ bulmadım**

183. tiriglik tilese özüñ ölmegü/ kılınçıñ sözüñ edgü tut ay бүгү

162 numaralı beyitte *tilmaç* “tercüman” ve *til* “dil”; ayrıca aynı beyitte *ukuş* “akıl, anlayış” ve *bilig*; 187. beyitte *söz* ve *pend* “nasihat” ve 190.beyitte geçen *kumarı* “armagan, miras, öğüt”, bu bağlam içinde aynı kavram alanı içinde değerlendirilebilir.

167.de geçen *başıñ barmasun* “başın gitmesin, öldürülme”, *tişiñ kırılmasın* “dişin kırılmasın” ifadeleri görünürde birbirleriyle ilişkili olmamasına rağmen, bu metin ve bağlam içinde diline hakim olamama durumunda görülecek zararı anlatmak için sıklıkla kullanılan bağdaşık yapılardır. *tişiñ kırıl-* yapısı ile durum somutlaştırılmıştır.

171. beyitte *asığ körmedim* ve *asığ bulmadım* yapılarında *kör-* ve *bul-* bu metindeki kullanımları açısından aynı kavram alanını çağrıştırmaktadırlar.

Araştırmacılar, aynı kavram alanından sözcük kullanımıyla sağlanan eşdizimlilik ilişkisinin bazen eş-yakın bazen de karşıt anlamlı sözcük kullanımıyla sağlandığını belirtmektedirler. Eşdizimli sözcükler bu kullanımlarla hem akıcılığı sağlamakta hem de okuyucunun bir metinde yer alan her sözcükle ilgilenmek zorunda kalmadan metni anlamasını desteklemektedir. (Aktaran: Altıkulaçoğlu, 2010, s.44) İncelediğimiz bölümde bunun kanıtları çoktur. *kümüş* ve *altun* değerli madenler olması dolayısıyla kavram alanları ortaktır ve burada değer karşılaştırmasıyla söz de onlara dahil edilmiştir. Ayrıca metin dışı değerler okuyucuya sezdirimsel olarak verilmektedir. (188-189. beyitlerde) Değerli bir maden olan gümüşün sözle karşılaştırıldığında nasıl değersizleştiğini dikkat çekmek için 189.beyitte aynı kavram alanı içinde hatta eş-yakın anlamlı kabul edebileceğimiz *tüke-* “tükenmek, bitmek”; ve *alkın-* “mahvolmak, bitmek, tükenmek” ile sözcükleri birlikte verilmiştir. Yine 178. beyitte doğru ve bilgili sözün yolu aydınlattığı vurgusu *közsüz* “gözsüz, kör” ve *karağ* “kör” eş-yakın anlamlı yapıların birlikte kullanılmasıyla verilmiştir. Benzer bir çağrışım (doğru sözün ve iyi huyun kişiyi ölümsüz yapacağı vurgusu) 183. beyitte de *tiriglik* “hayat, canlılık” ve ölmegü ‘ölmeyecek, ölümsüz’ sözcükleri aynı

bağlam içinde kullanılarak yapılmıştır.

2.2. Edgünlük Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

231. yégitlik **kaçar** ol tiriglik **uçar**/ bu tüş teg ajundın özüñ terk **keçer**
 232. tiriglikni mün kıl asığ edgünlük/ yarın bolğa edgü **yégü kedgünlük**
 236. saña tegdi emdi **kezigçe orun**/ kamuğ edgünlük kıl sen edgü burun
 240. özüñ **edgü** bolsa atıñ ögdilig/ kalı bolsa **ısız söküş** ây silig
 249. ızızlık ot ol **ot küyürgen** bolur/ yolında keçig yok ötülge bolur
 254. **bügü beg** kim erse biligke yakın/ biliglig kişig kılmuş özke yakın
 260. negü bar ajunda biligde küsüş/ biligsiz tése erke **körksüz söküş**

2.3. Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur

288. **ukuş** ol yula teg **karañku tüni**/bilig ol **yarukluk** yaruttı séni
 289. **ukuşun ağar** ol biligin **bedür**/bu iki bile er **ağırlık** körür
 294. **ukuşluğ** kişi kör **karısa munar**/ukuş kitti tép hem kalem me tınar
 301. kimiñde **ukuş** bolsa **aslı** bolur/ kayuda bilig bolsa **beglik** bulur
 305. **ukuş** azın azlanma **asğı** üküş/ bilig azın azlanma erke **küsüş**
 312. ypar **kizlese** sen yıldı **belgürer**/bilig kizlese sen tilig ülgüler
 313. bilig baylık ol bir çığay bolğusuz/ tegip **oğrı tevlig** anı alğusuz
 315. **sewügrek** atın er **kişenlig** tutar/ kereklig atın kör **küdezlig** tutar
 338. bularda birisi bu **tıl** yalğanı/ muniñda basası **sözüg** kıyğanı

KB 288’de bilginin ışık olduğu ve hayatı aydınlattığı soyut ifadesi ‘akıl karanlık gecede meşaledir’ cümlesi ile somutlaştırılmıştır. Karanlık geceyi, meşale karanlığı ve bu bağlam içinde bilgi de aydınlığı çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla *yula*, *karañku*, *tün*, *bilig* ve *yarukluk*/*yarı*- sözcükleri aynı kavram alanındandır.

Ag- “yükselmek”, *bedü*- “büyümek” ve *ağırlık* kör- “değer görmek” sözcüklerinin kavram alanları ortak değildir. Ancak bilginin ve aklın bireye kazandırdığı derinlik ve toplumsal kazanımın anlatıldığı KB 289’da aynı soyut kavram alanıyla ilişkilendirilmişlerdir.

3. Yapı Yinelemeleri

Sözcüksel bağdaşıklık sağlayan yapı yinelemelerinde, örneklerde de görüldüğü gibi çoğunlukla fiil ve isim çekim ekleri kullanılmıştır. Bu tür yapı yinelemeleri metnin kalıcılığını ve etkileyiciliğini artırmada kullanılan söz sanatlarındanıdır. (Aksan, 1991, s.25).

167. **sözüñni küdezigil başıñ** **barmasun**/ tiliñni küdezigil **tişiñ sınmasun**
 169. **esenlik tilese seniñ** bu özüñ/ **tiliñde** çıkarma yarağsız **sözüñ**
 171. **üküş** sözde artuk asığ **körmedim**/ yana sözlemişte asığ **bulmadım**
 176. **tilig ked küdezigil küdezildi** baş/sözüñni **kısurğıl uzatıldı** yaş
 183. **tiriglik tilese özüñ ölmegü**/ **kılınçıñ sözüñ** edgü tut ay **bügü**
 231. yégitlik **kaçar** ol tiriglik **uçar**/ bu tüş teg ajundın özüñ terk **keçer**
 232. tiriglikni mün kıl asığ **edgünlük**/ yarın bolğa edgü **yégü kedgünlük**
 249. ızızlık ot ol **ot küyürgen** bolur/ yolında keçig yok ötülgen bolur
 250. körü tursa bizde oza **barğuçı**/ kara tut ya begler ajun **tutğuçı**

255. *elig urmuş işke bakıp işlemiş/ bilig işke tutmuş bodun başlamış*
 260. *negü bar ajunda biligde küsüş/ biligsiz tése erke körksüz söküş*
 286. *kılıç ursa bıçsa yağı boynını/ törü birle tüzse éli bodnını*
 347. *karımaz bu edgü neçe yullaşa/ isizlik edikmez neçe edlese*

Sonuç

Kutadgu Bilig yazarı, dış dünyada gözlemlediği gerçeklere yönelik bakış açısını okuyucuya iletmek ve onun algısını geliştirmek için felsefe, siyaset ve ahlak konularındaki düşüncelerini dört sembolik kahraman etrafında kurguladığı diyaloglar ve bilgi akışı yaptığı bölümlerle, manzum bir edebiyat yapıtı olarak oluşturmuştur. Burada metnin konusunu geliştirmede önemli olan kavramları sözcüksel bağdaşıklıkla yansıtarak, metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmıştır. Ki bu da bizi yazarın somutlaştırdığı anlam düzleminde hareketle eserin duygu ve düşüncelerine ulaştırmaktadır. (Adalı, 2003.).

Bilindiği gibi yazıyı metin yapan şey, onun yüzeydeki biçimsel özelliklerinden çok ilettiği anlamla sunduğu algıdır ve anlam da metnin alımlanmasıyla iletiye dönüşür. Ancak biçim ve dil yani söyleyiş Moran'ın deyimiyle ona sonradan eklenmiş bir değerdir. Dolayısıyla önemli olan konunun işleniş biçimidir ve bu, yazıyı metin yapar. (Göktürk, 1989, s.42; Moran, 1999, s.164).

Kutadgu Bilig ihtiva ettiği tarihi dönem gramer özelliklerinin yanı sıra, önemi evrensel olarak kabul görmüş olan bu üç konuyu işleyiş biçimiyle, metin-içi yapıdan metin-dışı alanlara uzanan anlam ilişkilerinin örüntülenmesiyle, bir yazınsal yapının okurla kurması gereken iletişimi bugün bile sağlayabilmektedir.

Metnin basit bir cümleler dizisi olmaktan çıkıp metin olabilmesi için aktarmak istediği iletiyi ifade eden bazı bilgilerin tekrarlanması, bu tekrarın iletiyi geliştirerek onu bir sonuca bağlaması ve bunların yeni bilgiler ve yeni öğelerle metne harmanlanması gerekmektedir. Bunların metnin yüzeyinde nasıl uygulandığını ve metnin anlamsal olarak nasıl oluşturulduğunu bağdaşıklık ve tutarlılık ortaya koyar. (Aktaran: Onursal, 2003) Kutadgu Bilig, metnin anlam örüntüsüyle ilgili bilgilerin kavranması ve aktarılması için gerekli olan bağdaşıklıkla tekrarlarla başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Adalar, D. (2004). *Anadili olarak Arapça ve Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi*. Ankara: Yayınlanmamış Yükseklikisans Tezi.
- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aksan, D. (1971). Kavram Alanı -Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiği Üzerine. *Türk Dili Ansiklopedik Yıllığı Belleten*, s. 253-262.

- Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:357.
- Aksan, D. (1991). Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları-Güçlü Anlatım Yolları-.*Türk Dilleri Araştırmaları*, s.19-29.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Eski Türkçe'nin İzlerinde*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Akşehirli, S. (2007). Kelime Alanları ve Kelime. <http://www.ege-edebiyat.org>.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Öğretiminde Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilin Rolü. *Dil Dergisi*, 148, 37-52.
- Arat, R. R. (1974). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:47.
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:458.
- Balcı, H. A. (2006). Metindilbilim Açısından Bir Çözümleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 191-194.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Coşkun, E. (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Çetinkaya, B. (Summer 2009). Eşdizimli Sözcükler. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature*, 196-206.
- De Beaugrande, R. A. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman Group Company.
- Dilaçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:340.
- Göktürk, A. (1989). *Sözün Ötesi Yazılar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Günay, D. (2007). *Metin Dilbilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Halliday, M. a. (1976). *Cohesion in English*. Londra: Longman Group UK Limited.
- Hoey, M. (1991). *Patterns of Lexis In Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaçalin, M. Kutadgu Bilig Metin. Erişim:15.05.2016 www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/.../10716,yusufhashacibkutadgubilig.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık. (Ed. Kıran A., Korkut E. ve Ağıldere S.). *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* (s. 121-132). İstanbul: Multilingual Yayınları, Dilbilim Dizisi.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig'in Metin Dilbilimsel Yapısı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metin Dilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg.
- Ventola, E. (1987). *The Structure of Social Interaction: A Systemic Approach to Semiotics of Service Encounters*. London: Frances Pinter.

ÖZ

BAĞDAŞIKLIK VE KUTADGU BİLİĞ’DE SÖZCÜK BAĞDAŞIKLIĞI

Metin gelişigüzel cümleler dizisi değil, bağdaşık cümle dizilişidir. Dolayısıyla bağdaşıklık, bir cümle dizisinin metin olma niteliğini taşıması için gerekli olan temel ölçüt olarak değerlendirilir. Bir ögenin söylemdeki bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsadığı için metnin bütünselliği de çoğu zaman bağdaşıklığı ile ilgilidir. Yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümüdür. Tarihi dönem metinlerimiz içinde bu açıdan incelenmeye değer çok sayıda eser vardır. Bunlardan biri de *Karahanlı Türkçesinin* önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*’tir. Manzum didaktik bir eser olan *Kutadgu Bilig*, ihtiva ettiği tarihi dönem gramer özelliklerinin yanı sıra, önemi evrensel olarak kabul görmüş olan bu üç konuyu (*Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur*; *Edgülik Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur*; *Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur*) işleyiş biçimiyle, gelişigüzel cümleler dizisi olmaktan çıkmıştır. Eserde metinsel kurguyu ve anlam örüntüsünü geliştirmede önemli olan kavramlar, sözcüksel bağdaşıklıkla yansıtılmıştır. Bu durum metindeki temel fikirlerin ortaya çıkarılmasına ve metnin bütünselliğine katkı sağlamıştır. Bu çalışmada metinselliğin en önemli ölçütlerinde biri olan bağdaşıklık hakkında bilgi verilmiş ve anlam örüntüsünde metinsellik ölçütleri ustaca kullanılmış bir eser olan *Kutadgu Bilig* sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağdaşıklık, metin dilbilim, *Kutadgu Bilig*, *Karahanlı Türkçesi*.

ABSTRACT

COHESION AND LEXICAL COHESION IN KUTADGU BILIG

Text is described as a sequence of cohesive sentences, not a random arrangement of sentences. Thus, cohesion is considered as the major criterion in recognizing a sentence sequence as a text. Since it includes the situations where one constituent is tied to another in a discourse, textual integrity is related to cohesion frequently. It’s what makes a composition a text, and all the language features that constitute the intratextual relations. There is a variety of works among our historical period texts that can be examined in this respect. One of these texts is the *Kutadgu Bilig*, which is one of the important works of the *Karahanlı* Turkish. *Kutadgu Bilig*, a didactic work written in verse, in addition to including historic period grammar features, in the way it treats the following three the subjects of whose importance is universally well accepted (*Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur*; *Edgülik Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur*; *Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur*), is not a sequence of random sentences. In the work, important concepts that are important in developing the textual construct and meaning pattern is reflected in lexical cohesion. This contributes to

revealing the basic ideas in the text and to the integrity of the text. This study reports and informs on cohesion, which is one of the most important criterion in textuality. Moreover, it investigates Kutadgu Bilig, a work that used textual criterion in meaning patterns artfully, in terms of lexical cohesion.

Keywords: Cohesion, text linguistics, Kutadgu Bilig, Karakhanid Turkish.